

МЕЙЕРХОЛЬД І ПРОВІНЦІЯ

Анотація: В даній статті увага приділяється значенню провінції для творчості режисера, взаємодії режисера і глядача, театру і глядача. Аналізуються смакові переваги провінційного глядача і врахування цього фактору режисером.

Вивчення взаємозв'язку режисера та глядача завжди було актуальним питанням. Режисерська діяльність Мейерхольда на початковому етапі формувалась у провінції, тому він мав зважати на специфічний смак провінційної публіки при формуванні репертуару театру.

Порівняно з іншими регіонами України Південь був відносно молодим у плані масового заселення, заохочувальна політика уряду сприяла заселенню цього регіону як переселенцями з країн, що входили до складу Російської імперії, так і переселенцями з європейських країн (німці, шведи, поляки тощо). Та відірваність російської провінції від центру, її психологічна відособленість, породжена соціально-економічними реаліями, виробили особливе світовідчуття у її жителів.

Важливо відзначити, що поняття «провінція» у культурі носить не лише географічний, а скоріше навіть духовний характер. Тут можна говорити про провінцію як про особливий пласт духовного життя, що має свій світогляд, свою історію, свої моральні принципи, культурні традиції, норми, звички, увялення про прекрасне, ідеали, духовність.

Рішенню Мейерхольда віддалитися у провінцію передувала внутрішня криза, велике

незадоволення собою, пов'язане із неможливістю самореалізації у стінах Московського художнього театру. У Херсоні Мейерхольду довелося в одній особі поєднати актора і режисера, художника і постановника вистав, адміністратора і керівника колективу, тому часу на самоаналіз майже не лишалось.

За кілька років географія творчості Мейерхольда вже охоплює Росію і Україну, за лишаючи свій відбиток у десятках провінційних міст. Варто простежити за пересуваннями Мейерхольда в період з 1898 по 1905 роки, щоб зрозуміти, що творчі сумніви та невдоволення були постійними супутниками режисера. Так, 1898-1902 роки відзначилися роботою у Московському Художньому театрі; з 1902 року Мейерхольд розпочав самостійну діяльність у Херсоні, а протягом наступних двох років очолене ним «Товариство нової драми» гастролювало у Севастополі, Ялті, Миколаєві, Пензі, Кутаїсі, Ростові на Дону, Новочеркаську, Полтаві; гастролі у Тифлісі припали на 1904-1905 роки, і, нарешті, в 1905 році він повернувся до Москви [7].

На думку О. Синотіної, причиною таких частих переїздів стають неспокій душі, прагнення вільних творчих пошуків художника через

зміну місць [7]. Можливо, саме через відсутність «вчителів» та знавців театральних тонкощів, в провінції Мейерхольд прагнув відчутти спокій, не мати обмежень у своїх експериментах, зануритись у власні переживання та відчуття. Для багатьох російських художників їх творча діяльність отримувала всю повноту втілення в столиці, але цьому часто передував відхід у сферу самоти та духовного зосередження [8]. Мейерхольд у цьому випадку не був виключенням. Його активна творчість подалі від столиці сприяла відновленню душевних сил та набуттю рівноваги.

Для Мейерхольда зустріч із провінцією була не першою. Провінційне виховання юного Мейерхольда, вихідця із Пензи, збагатило його художню свідомість картинами російського побуту. Яскраві спогади пов'язані в нього з традиційним російським ярмарком, з виступом циркачів, театром маріонеток [2, с. 44]. Перше знайомство В. Мейерхольда з професійним театром відбулося в провінції, про що свідчать численні гастролі знаменитих акторів: Іванова Ковельського, Андрєєва Бурлака, Долматова, Киселівського, Ленського та інших наприкінці 80 х — початку 90 х років [2, с.36]. І перші кроки на сцені театру в аматорських виставах проходять саме у провінції. Таким чином, з дитинства провінція сприймалася ним як особливий простір духовного життя, в основі якого лежать традиції народної культури, але при цьому цей простір не був закритий для віянь столичного культурного життя та творчої самореалізації людини. Дослідник життя і творчості режисера О. Гладков з цього приводу зауважив, що у Мейерхольда «завжди за новизною прощупується далека і жива традиція» [2, с.69], адже всі враження і ранні спогади у Мейерхольда-режисера трансформувалися крізь призму сучасності і набували нового звучання.

Два перші самостійні сезони, 1902/03 та 1903/04рр., припали на долю Херсона, південного містечка, в якому навіть не було залізниці. Театру відводилося скромне місце у культурному житті городян. Херсонський газетяр писав: «... театри або пустують, або заманоють у свої стіни публіку ширококовними рекламними про п'єси, сенсаційні галаси, в яких «беруть участь понад 100 осіб», або інформацією, що «в одному з актів буде проведе ний справжній гарматний постріл», або «такий то артист пройде́ться по сцені колесом», тобто, театр абсолютно втрачає своє призначення і намагається тільки догоджати притушленим і огрубленим смакам публіки» [1]. Лише такими голосними заявами можна було залучити глядачів.

Серед відмінних рис провінційної культури, що визначають зміст її духовного життя, сучасні дослідники виділяють наступні: оглядовість і обмеженість культурного простору і процесів, які в ньому відбуваються, наближеність куль-

турних процесів до людини, включеність явищ культури в повсякденне буття провінційного суспільства, обмеженість контактів зі столичною культурою, консерватизм смаків, неадекватність оцінок, велика емоційність, яскравість вражень [3]. Саме в таких умовах Мейерхольд розпочинає режисерську діяльність.

«Провінція - столиця» є давно сформованими антиподами: для столиці притаманні значущість, динамічність, для провінції — другорядність, «непорушність», де будь яка новація негайно стає «курйозом» та забавою [6]. Тому різниця між реакцією херсонської публіки на репертуари першого та другого сезонів трупі під керівництвом Мейерхольда не викликає особливого подиву. Перший сезон мав ґрунтуватися в основному на репертуарі Художнього театру, але в провінції це було складно у зв'язку з тим, що вистави йшли майже щодня. Але це водночас і було порятунком особисто для Мейерхольда: постановка нових п'єс вимагала пошуку своїх форм, прийняття власних рішень. Ці перші самостійні кроки неминуче вели до відхилення від традиції. Поступово шлях творчості Мейерхольда схиляється у бік символістського репертуару: від Чехівських п'єс до п'єс Пшибишевського. А щоб догодити глядачам, доводилося ставити водевілі та комедії. На підтвердження останнього в місцевій газеті «Юг» смакові переваги херсонців охарактеризовані наступним чином: «драму херсонська публіка недолюблювала, а серйозних п'єс просто боялася. Найбільшою популярністю користувалися веселі фарси, комедії, водевілі, і щирим бажанням більшості було побачити на міській сцені оперету» [1],

Другий сезон, присвячений символістським п'єсам, публіка сприйняла з відвертим холодом. Як тільки Мейерхольд почав відходити від звичних, загальновідомих зразків Московського художнього театру, так ідилія у відношеннях з глядачами пішла на спад. Юнацький максималізм, бажання зробити на відміну від традиційного щось зовсім нове та незвичне, проявилися у постановці «Снігу» Пшибишевського та «Монни Ванни» Метерлінка. Глядачі не були готові до заміни реалістичних художніх образів символами.

Херсонці пошуків Мейерхольда не сприйняли, внаслідок чого відвідування театру помітно зменшилось. Реакцію глядачів можна де в чому виправдати. Річ була не у складній або малозрозумілій ідеї п'єс, а у новаторській формі вистав Мейерхольда. Якщо Мейерхольд та його актори вже були готові зробити крок уперед, то у публіки це відбувалося важко й поволі. В глядацькій аудиторії переважало бажання бачити сюжети, образи, характери, що припускають можливість ідентифікації, отождолення себе з подіями і персонажами. Це звичайно викликало активне емоційне співпереживання, зба-

ВОСПОМИНАНИЕ

Г.КАШУБА. Мейерхольд і провінція...

гачувало життя відвідувачів театру. Як зауважив один із газетарів: «Символізм і настрої це» *mode moderne* «останнього часу ще лякає натовп, і перспектива бути в театрі й не зрозуміти суті п'єси ... іноді слугує перешкодою для багатьох» [9].

Пропрацювавши в Херсоні два роки, Мейерхольд лишився вкрай незадоволений містом, його провінційною культурною атмосферою, ординарною публікою, яка виявилася не готовою сприймати й розуміти його експерименти. Юнацьке уявлення Мейерхольда про провінцію як благодатне підґрунтя для творчості дещо не виправдалося: провінція для аматора є не тим самим, що провінція для сформованого актора і режисера-експериментатора, якого вабить символізм.

Робота в провінції не могла дати Мейерхольду повного задоволення не тільки у зв'язку із консерватизмом смаків провінційного глядача і неадекватністю оцінок, а із вирішенням матеріальних та побутових питань, що змушувало йти проти своїх переконань та творчих уподобань. Йому бракувало Москви, де він міг би розвиватися і розраховувати на віддачу.

Історики, філософи, філологи, культурологи, вивчаючи якісні характеристики провінційної культури, не дійшли єдиної думки щодо оцінки її історичної ролі в соціокультурному процесі. Її розглядають і як благо, щедre джерело, з якого суспільство черпає сили, і як пережиток минулого, осередок відсталіх і чужих прогресу ідей.

Всупереч існуючим тривіальним думкам щодо провінції як про щось сіре, глухе, що не сприймає свіжі віяння, російська провінція наприкінці XIX початку XX століття стає активним учасником процесу політико економічного та культурного розвитку країни, а крім того, соціокультурним середовищем, яке сформувало безліч яскравих особистостей. Д.С. Лихачов зазначив, що «сама провінція тримала ... рівень культури». Столичні міста «тільки збирали все краще, об'єднували, сприяли процвітанню культури. Але геніїв, повторюю, народжувала саме провінція» [4, с. 3].

Таким чином, значення провінції та її мешканців у житті Мейерхольда не можна охарактеризувати однозначно. З одного боку це - спокій, рівновага, творча свобода, з іншого - особистість такого масштабу як Мейерхольд відчувала себе заточеною у певні рамки, вихід за межі яких суворо засуджувався. Тому не є дивним заперечення з боку Мейерхольда провінції як поля для експериментальної діяльності. Пізніше він надасть точну оцінку провінції: «У провінцію добре приїжджати з готовим, тому що провінційна публіка наївна і здатна щиро дивуватися. А створювати що небудь на її очах ... ні, я проти провінції» [5, с. 63].

ЛІТЕРАТУРА

1. Влад Ленский. По поводу/ Влад Ленский//Юг, 1903 -Р1419
2. Гладков А. К. Мейерхольд: в 2 т. Т. 1. Годы учения Всеволода Мейерхольда. «Горе уму» и Чацкий Гарин / А.К.Гладков. - М.: СТД РСФСР, 1990.- 287 с.
3. Инюшкин Н. Провинциальная культура: специфика и проблема востребования/Н.Инюшкин// Российская провинция 18 19 вв. Материалы все российской конференции. В 2 х кн. Кн. 1. Пен за, 1996.
4. Лихачев Д. С. Культурное одичание грозит нашей стране из ближайшего будущего.../Д.С.Лихачев // Известия, 1991 - ? 27.
5. Мейерхольд В. Э. Переписка: 1896 - 1939/ В.Э.Мейерхольд; сост. В, П. Коршунова, М, М. Ситковецкая. - М.: Искусство, 1976. - 464 с.
6. Отставнова И.В. Пространство российской провинции: автореф. дис. ... канд. культурологии// ГОУВПО «Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарева» — Саранск, 2006. - 18с.
7. Синотина Е.В. Хронотоп художественного мироощущения рубежа 19 20 вв: В. Мейерхольд между столицей и провинцией/Е.В. Синотина URL: http://vestnik.uspu.org/releases/novye_issledovaniy/12_7/. Дата обращения 17.04.2013
8. Сундиева Н. Провинция в жизни столичного интеллигента пауза? уход? способ возврата? (19 век)/Н.Сундиева // Русская провинция и мир вая культура. Тезисы докладов. - Ярославль, 1993 - 124с.
9. Херсонские губернские ведомости. - Херсон, 1904. - 17 января.

КЛЮЧОВІ СЛОВА:

провінція, провінційний глядач, репертуар.